

6.

Holmands Herreds Provstebog.

Med dette Navn kunde maaske passende et Haandskrift betegnes, som nu gjemmes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 723 b. Fol., og indeholder en Række Embedsbreve fra Bisper i Ribe til Provster i Holmands Herred. Samlingen strækker sig fra Aaret 1566 til 1636. Det er ikke Afskrifter, men selve de originale Breve, sammenheftede i et Pergamentomslag. Anledningen, til at Brevene — i Modsætning til hvad der ellers har været det sædvanlige med vore ældre Præste- og Provstearkiver — ere blevne samlede og derved frelst fra Tilintetgjørelse, erfares maaske af en lille Efter-skrift fra Biskop Johan Borchardsen paa et af de sidste Breve i Samlingen (af 8 Jan. 1636) af følgende Indhold: »R. Dñus Præpositus vilde med flid see till, at de breffve, som hannem till hende kommer, bliffver sammenbunden och vell forvaret strax hensent till neste Præpositum, efftersom der ehr stoer mact paaliggendis«. Haandskriftet indeholder Breve fra sex Bisper (Povl Madsen, Hans Laugesen,

Peder Hegelund, Iver Hemmet, Jens Dinesen Jersie og Johan Borchardsen); men i de 70 Aar, Brevene omfatte, var der mærkelig nok kun to Provster i det nævnte Herred, begge Præster i Pjedsted og Gaarslev, nemlig Jens Bredal og Bernt Berntsen Falenkamp, til hvem Brevene altsaa ere stilede.

Ved Gjennemlæsningen af den lange Række Breve, Samlingen indeholder, faar man en Forestilling om i det mindste en god Del af de Spørgsmaal, der i det ovennævnte Tidsrum have været paa Bane i kirkelig og borgerlig Henseende. Enkelte af Stykkerne ere allerede ovenfor meddelte. Her følger nu en Udsigt over Indholdet af den Del af Bindet, der rækker indtil Biskop Hegelunds Død 1614. Mulig jeg ved en senere Lejlighed kan naa til at give en Udsigt over Resten af Bindet.

1566, 2 Martii, Ripis. Biskop P. Matthias meddeler »Dño Johanni in Piested, præposito provinciali«, Anvisning med Hensyn til de Bededage, som ifølge kgl. Befaling skulde holdes 26. 27. 28. Marts samme Aar.

1570, 3 die Nativitatis Christi, Ripis. Biskop Johannes Lagonius meddeler »Dño Johanni Bredall, præposito in Holmindsherret, pastori in Piedsted«, følgende: »Jeg haver fanget idag Kgl. Maj.s Skrivelse, udi hvilken H. N. giver tilkjende, at Gud almægtigste haver naadeligen gjort en god Ende paa den langvarende Krig og Uenighed, saa vi have bekommet en stadig Fred. Thi agter H. N. at lade H. N.s fremmede Krigsfolk med det snarest aftakke, paa det at Rigens Indbyggere, gejstlige og verdslige, ej skulle med stor Tynge videre besværes. Til hvilket at fuldende haver H. N. stor Hjælp behov. Thi beder jeg eder, kjære D. Præposite, at I efter H. N.s strengelige Befaling møder udi Kolding d. 4 Januar førstkommande, der selv at erfare H. M.s alvorlige Vilje og Befaling«. En af Herredspræsterne kunde medtages til Vidnesbyrd, de øvrige skulde »lave dem paa Penge«.

1571, die Gregorii, Ripis. Samme meddeler samme Underretning om Bededage, der skulde holdes Mandag, Tirsdag og Onsdag efter Lætare i Anledning af Freden med Sverig.

1584, 4 Augusti, Ripis. Samme til samme om Taksigelse i Kirkerne i Anledning af Prinds Christians Hylding. »Accepi hodie literas clarissimi viri D. Doctoris Pauli Matthiæ, in quibus significat Regiam Majestatem serio mandare, ut diligenter curent singuli pastores, ut Dominica X post Trinitatis in singulis Ecclesiis fiant gratiarum actiones solennes ad Deum, tum quod omnes ordines Regni, Dei beneficio, unanimi consensu iuniori Principi homagium præstiterint, tum quod hæc inauguratio sine aliqua cæde, quod in eiusmodi hominum frequentia rarum est, bene et feliciter est peracta, Serenissimo Rege cum illustrissima Regina, Regiis liberis, et Regni Senatoribus singulari divina protectione clementer conservatis, præsertim peste adhuc plerisque in locis virus suum exerente. Deinde rogetur Deus ardentè, ut optimum et summæ spei Principem in posterum benigne conservet, ut hæc ipsius inauguratio feliciter cedat, Deo inprimis grata, Ecclesiis et Scholis hisque Regnis ac illi ipsi utilis ac salutaris futura. Amen«.

1589, 8 Januarii, Ripis. Samme meddeler samme Anvisning om Afholdelse af Bededage 17—19 Februar i Henhold til Biskop Povl Madsens Meddelelse om Regjeringsraadets Befaling. Som Omstændigheder, hvortil der særlig burde tages Hensyn, nævnes Kong Frederiks Død og at Fiskeriet paa mange Steder var slaaet fejl i det forløbne Aar.

1597, 28 Januarii, Ribe. Biskop Peder Hegelund tilsender samme Provst Biskop Peder Vinstrups trykte Anvisning til Afholdelse af Bededage d. 16—18 Marts og meddeler »at efterdi Vor Frue Dag i Faste, som kaldes Mariæ Bebudelses Dag, indfalder dette Aar paa Langfredag, skal den holdes paa Palme Løverdag«. Angaaende Tidens almindelige Vilkaar skriver Hegelund: »Quanto jam in periculo est Ecclesia propter factiones et dissidia in religione!

qua non hostes exteri solum, sed ipse in sinu gaudet Romanus Antichristus, inque suum commodum abutitur! Quam potens et atrox imminet Ungariæ et Germaniæ cervicibus Turca! Quam infeliciter cum ipso a nostris dimicatur, ut hostis etiam fugiens victusque vincat, semperque suo aliquid adjiciat! Quanta nunc omnium rerum est caritas et penuria, terræ sterilitas, piscaturæ defectus, mortes pecudum, naufragia, inundationes, incendia, et variis in locis pullulans imo grassans pestis, utpote in Helvetia, Suisserland, Tübingæ in Ducatu Wirtembergensi, Hamburgi et in Ducatu Megelburgensi! Quam periculosus Christiani orbis in hac Europa nostra status! Quam multi principes in republica viri e medio sublatis! Quam exulcerati et diffidentes inter se Monarcharum vicinorum animi! . . . Quam nunc sibi ad omnia scelera vulgus efferatum licentiam rapit, ut omnino tempora iam sint similia seculi antediluviani et Lothi« (etc.). — I en Efterskrift meddeler Hegelund, at han i næste »Conventus synodicus« vilde holde »colloquium« med Præsterne over de fem første Kapitler af Romerbrevet, hvorhos han nævner nogle Hjælpemidler til Fortolkningen af dette Stykke.

1600, 14 Januarii, Ripis. Samme meddeler samme Underretning om Bededage, der skulde afholdes 5—7 Marts. Han taler meget om den Fare, der truede fra Tyrken og Paven, »duo Antichristi cornua seu capita«. — Brevet har Paategning om at være læst af Laurentius Ivari B. (Præst i Smidstrup og Skjærup ¹⁾) og Johannes Buck (Jens Madsen Buck, Præst i Gaverslund).

1601, 25 Septembris. Dette Brev er meddelt ovenfor S. 639—41.

1601, in festo S. Michaelis, Ripis. Samme tilstiller samme Biskop Vinstrups Anvisning til Bededagsprædikener 28—30 Oktober. Tillige giver Hegelund en meget udførlig Fremstilling af Tidens Vilkaar baade ude og hjemme, der særlig opfordrede til Bod og Bedring, idet han holder sig

¹⁾ Han levede endnu i Jan. 1636 som Præst i samme Embede

til Ordet: »calamitates esse reales conciones poenitentiae«. Saaledes skriver han: »Deberemus merito cohorrere et trepidare ad immanissimorum Turcarum et Tartarorum crudelissimas incursiones, dereptiones, incendia, clades, lanienas et captivitates, quibus jam totum novennium (inde ab Anno 1592) in Christianorum viscera grassati sunt: tum et agnoscere divinæ bonitatis opus, quod nondum ad nos pervaserint, Deo subinde ipsis obicem ponente, non tam nostrorum virtute, quam gladio Gedeonico, h.e. domesticis inter ipsos excitatis seditionibus, peste et bellis. Contueamur etiam (licet perpusillum sit, quod assequi possimus) Romani Pontificis artes astusque profundissimos, qui post pomposum magnificisque pollicitationibus celebratum superioribus mensibus annum jubilæum, arctius in nassam suam allexit constrinxitque complures Europæ nostræ principes, qui deinceps ab ipso instigati, dementati, inebriati sævissimas persecutiones moverunt in reformatæ religionis homines: ut in Stiria, Carinthia, Juliaco ante paucos menses factitatum accepimus. Nunquam vero desinet meretrix illa Babylonica vinum fornicationis suæ Regibus propinare, quo his utatur satellitibus et defensoribus idolatriæ suæ, peneque dixerim spiculatoribus. Unde enim alias introducta est Hispanica inquisitio? unde diuturna ista in Galliis et nunc in Belgico (ultra annos XXXIII) digladiatio et continuata persecutio? nisi in gratiam Papæ? Nihil dicam de Principum Europæorum mutuis inter sese æmulationibus et conflictibus, quos Turca, ut communis hostis, sibi commodos non negligit. Sed nemo aliena diu plorat, et levius communia tangunt. [Subit hic etiam deplorare Theologorum protestantium perplexas et odiosas inter se concertationes, quibus non tantum se invicem lacerant, sed et infirmorum animos ita graviter concutiunt, ut multos adigant ad exitiosas dubitationes, nonnullos etiam fere ad Epicureismum]¹⁾. Recipiamus itaque nos ad nosipsos et patriam nostram.

¹⁾ Det indklamrede Stykke er tilføjet i Randen.

Fuit ea aliquando laus propria harum regionum, ut victu facillimo et anonæ copia affluerent, essetque abunde, quod vicinis et exteris vili precio suppeditarent, quodque ex his terris velut ubertate prægnantibus, ad longinquas nationes terra marique exportaretur: videlicet magna vis frumenti, piscium marinorum, præsertim asellorum arefactorum et halecum salitarum, butyri, laridi, præstantium equorum, boum saginatorum etc. At nunc annorum aliquot sterilitas caritatem anonæ aliasque difficultates non cito obliuiscendas induxit. Sed repetamus saltem recentia. Hyems proxima cum esset diuturnior et asperior, et exiguus fuisset eo anno pabuli proventus, meminimusne iumenta quam plurima (magno agriculationis malo) fame et morbo enecta, agnatim concidisse? licet villici foeno farra, multi etiam farinam immiscuissent? Sed et in vicina Germania hoc malum (nec pecorum) quasi pestilentia quædam grassata est. Hinc multi desertis suis prædiolis mendicatum ierunt. Per idem tempus in Norvegia pestis validissima sustulit multa hominum millia, cum anno superiori fames ibidem plurimos enecasset. Ita cohærent *λμοὶ καὶ λοιμοί*, fames et pestis (Luc. 21). Quid ergo nobis expectandum est, cum messis frumentaria (præsertim hordeacea) nunc minus fuerit fructuosa, et pastio fuerit valde exilis? Mirantur agricolæ senioris ætatis autumnique hujus constitutionem. Initio enim, cum seges in herba esset, aeris siccitate et squallore astricta, propemodum emarcuit; et prata alias satis feracia nunc veluti adusta jumentis pastum denegarunt, tum et valde minutum foenum in hyemem collectum repositumque est. Sed præter tam malignum aut nullum proventum fructuum, glandium, lupuli, mellis, fagopyri: ex unico isto defectu pabuli ominari possumus plurima secutura [esse incommoda: ita enim intercipientur lacticinia omnia, caseus, butyrum: imo necessario pecuda fere occidione tollenda sunt: postea deerit lætamen agris fæcundandis: hinc in annum sequentem sementi et rei frumentariæ plurimum decedet. Porro etiam piscatus olim copiosissimi, præsertim halecum in

Scania et Norvegia, et apud nos asellorum mollium, a nostris: littoribus et sinubus exulant, gregibus piscium alio se receptantibus. Alicubi ad tractus mari obversos multum terræ frugiferæ et pratensis jam quasi inundatione arenaria obrutum, nulli usui torpescit. Supersedebo morbis mirificis visis invisisque hic recensendis, quibus carptim sparsimque tolluntur homines, ut nullus jam fere sit locus, in quem non semina pestis penetrarint. Quid enim aliud fuerint febres istæ perniciales cum mentis alienatione quam pestilientia quædam? Quam etiam reliqui palabundi morbi, delirium, pleuritis, compunctiones, dysenteria securo huic deliroque et cruentis sceleribus immerso mundo congruunt? Dolemus valde ob coortam subito tam gravem apud Hafnienses pestem, ut quinquagenos aut 60 in dies absumat. Neque multo minori strage fertur apud Malmogienses desævire. Et quis prohibebit, quo minus hoc ingravescens malum ulterius dimanet? Nam hæc manus messisque Domini est: cujus solius est pro imperio dicere: Revertimini filii hominum (ut Moses ait psalm. 90 v. 3). Dissimulabo interim monstrosos partus: item prodigia, qualia nunciantur de pluviis sanguineis, massis rufis ex cruenta materia quasi stillatim collectis, quæ non tantum in subdialibus apricisque locis, sed sub tectis inque cellis reperiantur. Non ad hæc exhorrescimus, immemores sententiæ D. Augustini: Væ terræ, in qua prodigia fiunt (etc. etc.). — Brevet har Paa-tegning om at være læst af Præsterne Johannes Matthias Buck i Gaverslund og Laurentius Ivari B. i Smidstrup.

1602, 21 Octobris, Viellæ. Samme til samme om Kaldelse af en Præst til Vindinge ved Vejle.

1603, 8 Septembris, Ripis. Samme til samme om Visitsats og »Conventus« i Tavlov d. 7de Oktober, hvor ogsaa Præsterne fra Holmands Herred skulde møde. Patriarken Isaks Historie skulde være Gjenstand for Samtale mellem Bispen og Præsterne, og Stedets Præst skulde ogsaa vælge en Text ud af samme Historie til at prædike over.

1604, in festo sanctorum Dei spirituum, die . . . ¹⁾ Septembris, Ripis. Samme til samme om Visitats og Konvent i Kolding d. 10de Oktober, hvor Stedets Præst, M. Johannes, skulde prædike over en Text af Patriarken Jakobs Historie, der ogsaa skulde være Gjenstand for et Colloquium. Holmands Herreds Præster skulde møde.

1605, 25 Januarii, Ripis. Biskop Hegelund foreskriver en Takkebøn, i Anledning af at Dronningen havde født en Datter.

1607, 2 Septembris, Ripis. Samme til Provst Jens Bredal om Visitats og Konvent d. 12te Oktober hos Hr. Christen i Starup, hvor Præsterne af Brusk, Endle og Holmands Herreder skulde møde. Moses's Historie skulde være Gjenstand for Forhandling.

1608, 25 Martii, Ripis. Samme til samme om at Præsterne af Koldinghus Len skulde møde i Kolding Kirke d. 8de April for at give nogle af deres Midte Fuldmagt til at deltage i Prinds Christians Udvælgelse til Thronfølger.

1609, 10 Augusti, Ripis. Samme til samme om Visitats i Smidstrup 28de Avgust. Exod. XV skulde være Forhandlingsgjenstand.

1609, 25 Novembris, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af Bededage 6—8 Februar 1610. Brevet omhandler vidtløftig Tidens Vilkaar i kirkelig og politisk Henseende, saaledes bl. a. om Jesuiterne, »qui Papæ se præbent, quasi conspicilia, imo oculos longasque manus, omnia perrimando, prodendo, turbando, convasando, Regesque ipsos jugulando«.

1610, 12 Martii, Ripis. Samme til »Dn. Bernhardo Bernhardino, ministro Ecclesiæ Christi in Piedsted et Gaardsleff«, om den forestaaende Hylding af Prinds Christian i Viborg, hvori ogsaa udvalgte af hvert Herreds Præster skulde deltage. »Dominus Johannes Bredalinus satis est excusatus per senectutem, quæ ipsa est incurabilis morbus,

¹⁾ Datum er afslidt.

te etiam (si velis) liberat tenuitas redituum». Vedlagt findes et fra Biskoppen sendt Udkast til et Fuldmagtsbrev, dat. Kolding 16 Maj 1610, hvorved Præsterne i Endle og Holmands Herreder, Niels Bøgvad (i Ullerup og Vejlbj), Povl Ibsen (i Bredstrup og Kongsted), Jens Bredal og Bernt Berntsen (i Pjedsted og Gaardslev), Jens Buck (i Gaverslund), Lavrits Iversen (i Smidstrup og Skjærup) og Søren Givskud (i Vinding) befuldmægtige Hr. Bertel Iversen, Provst i Endleherred (og Præst i Tavlov og Eritso) samt Hr. Bernt Berntsen (Falenkamp), Præst (o: Adjunctus ministerii) i Pjedsted og Gaardslev, til paa deres Vegne at deltage i Prinds Christians Hylding i Viborg d. 11te Maj førstkommende. I Indledningen til Brevet gjøres opmærksom paa, at da der var saa faa Præster i disse to Herreder, og Provsten Jens Bredal var aflægs, kunde de ikke sende flere befuldmægtige, at ikke omtrent alle Sognene skulde være uden præstelig Betjening, medens Hyldingen stod paa.

1610, 10 Septembris, Ripis. Samme til Provst Jens Bredal om Visitats og Konvent i Gaverslund hos Hr. Jens Buck d. 26de September. Exod. XVI skulde være Forhandlingsemne.

1610, 26 Novembris, Ripis. Samme til samme om Forbøn i Kirkerne for Dronningen, der ventede sin Nedkomst.

1611, 7 Aprilis, Ripis. Samme sender samme en Afskrift af et Kongebrev af 21de Marts 1611, hvorved der paabødes 1. Kirkebøn for Flaaden, der med det første skulde løbe ud for at hindre »al Plynderi paa vore og Kronens Strømme«, 2. Ombæring af en Tavle eller Pose i Kirkerne hver Søndag og Helligdag for at indsamle Almisser og Gave til dem, »som paa vore Orlogsskibe af vore og Rigens Fjender nogen Lemlæstelse, Meensel eller anden Skade kunde tilføjes eller bekomme«. Vedlagt Biskop Hegelunds Udkast til en Kirkebøn.

1611, 27 Aprilis, Ripis. Samme til samme om Udbruddet af Krigen med Sverig. Afskrift sendes af et

Kongebrev af 10de April s. A., om at Kongen med Rigsraadets Bevilling og Samtykke havde gjort den Forordning, at enhver Præst, saalænge Krigen varede, hvert Aar til Mortensdag skulde udrede 8 Rigsdaler i Skat.

1611, 8 Julii, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af Bededage 28—30 August i Anledning af Krigen.

1611, 14 Augusti, Ripis. Samme til samme og Præsteskabet i Holmands Herred om en Takkebøn, der efter kongelig Befaling skulde holdes i Kirkerne i Anledning af Kalmars Erobring og den svenske Konges Flugt.

1612, pridie Cal. Maji, Ripis. Samme til Hr. Bernt Berntsen Falenkamp, Præst i Pjedsted og Gaardslev og Provst i Holmands Herred, om Bededage, der skulde afholdes.

1612, 9 Septembris, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af »Synodus provincialis« for Endle, Brusk og Holmands Herreder i Bredstrup Kirke d. 25de September. Exod. XXXII, 6—14 skulde være Forhandlingsemne.

1613, 11 Februarii, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af Takkebøn i Anledning af Fredslutningen med Sverig.
